

<http://dx.doi.org/10.16926/gea.2020.01.04>

Dominik MAJCZAK

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie

e-mail: dominikmajczak@wp.pl

Zastępstwo prezydenta RP na gruncie Konstytucji marcowej – teoria i praktyka

Streszczenie

Autor artykułu skupia się na postaci Macieja Rataja – posła Polskiego Stronnictwa Ludowego i wieloletniego Marszałka Sejmu, który jako jedyny w okresie Drugiej Rzeczypospolitej wykonywał z mocy konstytucji prezydenckie obowiązki. Zasadniczą częścią pracy jest przedstawienie funkcji, roli i zadań Marszałka Sejmu, jako zastępującego Prezydenta Rzeczypospolitej w chwili opróżnienia urzędu.

Główny akcent został w nich położony na przedstawienie sposobu i metod realizacji funkcji pełniącego obowiązki Prezydenta RP przez Marszałka Sejmu w grudniu 1922 r. i maju 1926 r. Analizie poddano tu decyzje podejmowane przez Macieja Rataja w okresie pomiędzy opróżnieniem urzędu prezydenckiego, a wyborem kolejnej Głowy Państwa. Dokonano też ich bilansu, badając ich zgodność z prawem, znaczenie, celowość, a przede wszystkim wpływ na jak najszybszą normalizację życia politycznego i społecznego kraju. Sprawdzano również czy Marszałek Sejmu w żaden sposób nie przekroczył swoich kompetencji.

Słowa kluczowe: II Rzeczpospolita, Konstytucja marcowa, Marszałek Sejmu, Prezydent, wybory prezydenckie, Maciej Rataj.

Wstęp

Temat artykułu został podjęty przez autora ze względu na duże zainteresowanie autora polskim życiem politycznym okresu 1918–1939, życiorysami pierwszych polskich prezydentów oraz praktycznym zastosowaniem zapisów Konstytucji Marcowej. Kwestie te w ogólnodostępnej literaturze – np. różnego rodzaju kompendiach wiedzy, leksykonach, podręcznikach szkolnych, a niekiedy nawet akademickich są ograniczone do ogólników i skrótowego podania informacji.

Autor niniejszej pracy dokonał analizy kilkunastu źródeł wśród których można wymienić Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r., stenogramy z posiedzeń Sejmu, stenogramy i protokoły z obrad Zgromadzenia Narodowego, różne ustawy, przemówienia, a także ówczesne materiały prasowe (np. gazety codzienne). Sygnalizowane dokumenty występują w artykule jako podstawowe materiały badawcze. Autor skorzystał również z kilkunastu opracowań omawiających zarysowany w pracy problem. Nieocenione są tu „Pamiętniki” samego Macieja Rataja, a także wspomnienia innych znanych polityków danego okresu – Józefa Piłsudskiego, Wincentego Witosa, Stanisława Wojciechowskiego, Jerzego Zdziechowskiego, Stanisława Thugutta, Stanisława Kijeńskiego, Aleksandry Piłsudskiej, generałów Władysława Sikorskiego, czy Stanisława Hallera.

Niewątpliwie pozycjami najpełniej mieszczącymi się w ramach pracy są publikacje Arkadiusza Kołodziejczyka, bezpośrednio dotyczące życia i działalności samego Macieja Rataja. Do opisu tła opisywanych wydarzeń użyto publikacji Witolda Pronobisa, Wojciecha Roszkowskiego, Antoniego Czubińskiego i Jerzego Topolskiego, Włodzimierza Sulei, Janusza Ciska i Wacława Jędrzejewicza, Andrzeja Garlickiego. Dodatkowo skorzystano również z książek Juliusza Bardacha, Bogusława Leśnodorskiego i Michała Pietrzaka, Andrzeja Ajnenkiela, Władysława Bartoszewskiego, Marka Białokura, Marka Ruszyca, Adama Próchnika, Stanisława Lato i Patryka Pleskota, a także wiele innych.

Tekst nie został oparty jedynie o źródła i opracowania, albowiem autor wykorzystał także artykuły zamieszczone w miesięczniku „Mówią Wieki i „Dzieje.pl”. W trakcie powstawania pracy skorzystano także ze źródeł internetowych jak: Internetowy Słownik Biograficzny, Internetowy System Aktów Prawnych, Biblioteka Sejmu RP, Monitor Polski, Dziennik Ustaw, czy oficjalne witryny internetowe Kancelarii Sejmu i Kancelarii Premiera. Spełniały one rolę uzupełniającą względem pozostałych materiałów.

Autor podejmując się opisanie podawanych zagadnień, szukał odpowiedzi na następujące pytania i problemy badawcze: jakie funkcje, rola i zadania miał Marszałek Sejmu w dobie początków drugiej Rzeczypospolitej i rozdrobnienia parlamentu na wiele frakcji?, w jakich przypadkach z mocy Konstytucji Marszałek Sejmu mógł przejąć obowiązki Prezydenta?, co należało do najważniejszych zadań podejmowanych w tym nadzwyczajnym okresie przez pełniącego obowiązki Prezydenta i jakie było ich znaczenie dla państwa?, w jaki sposób Marszałek Sejmu realizował funkcji pełniącego obowiązki Prezydenta?, jak działalność Marszałka Sejmu na tym polu była postrzegana i oceniana przez polityków i opinię społeczną?

W zakończeniu zaś, autor przedstawił najważniejsze wnioski badawcze pochodzące z pracy, będące pochodną dogłębnego przeanalizowania materiału źródłowego. Wnioski stanowią odpowiedź na postawione przez autora pytania badawcze. Autor w końcowej części dokonał podsumowania całości swoich rozważań, zapisując kilka postulatów i konkluzji.

1. Konstrukcja zastępstwa prezydenta RP w świetle Konstytucji z 17 marca 1921 r.

Stworzenie nowego ustroju politycznego wynikało z odbudowy państwowości polskiej. Już we wrześniu 1917 r. doszło do utworzenia Rady Regencyjnej co sprawiło, iż z formalnego punktu widzenia Polska przyjęła monarchiczną formę rządów, a na jej czele stali członkowie Rady i powoływane przez nią rządy. Zmiany w koncepcjach ustrojowych nastąpiły w listopadzie 1918 r. kiedy to, po przyjeździe Józefa Piłsudskiego do Warszawy Rada przekazała mu pełnię władzy i rozwiązała się¹. Pierwszym aktem prawnym, który regulował ustrój Państwa Polskiego był Dekret z 22 listopada 1918 r. o najwyższej władzy reprezentacyjnej Republiki Polskiej². Dokument ten miał charakter tymczasowy i zawierał konieczność zaakceptowania przyjętych na jego podstawie rozwiązań przez przyszły Sejm Ustawodawczy.

Kolejnym krokiem w zakresie ułożenia ustroju RP było zwołanie Sejmu Ustawodawczego, przed którym postawiono zadanie uchwalenie konstytucji. Konstytuanta została wyłoniona w wyborach zarządzonych na dzień 26 stycznia 1919 r., zgodnie z ordynacją wyborczą, której treść zawierał dekret z dnia 28 listopada 1918 r.³ Sejm Ustawodawczy miał się składać z 513 posłów⁴. 241 z nich miało pochodzić z byłego Królestwa Polskiego, 112 z obszaru byłego zaboru pruskiego i 161 ze Śląska Cieszyńskiego oraz terytorium Galicji⁵. Pierwsze posiedzenie miało miejsce w dniu 10 lutego 1919 r. Otworzył je Naczelnik Państwa Józef Piłsudski. Kadencja Sejmu Ustawodawczego upłynęła w roku 1922.

Zasadniczym owocem prac omawianego gremium stała się Ustawa Zasadnicza z dnia 17 marca 1921 r. – zwana konstytucją marcową. Konstytucja została przyjęta przez aklamację, w atmosferze wielkiego, narodowego święta. Uchwalenie tego dokumentu, stanowiło niezwykle ważny element w procesie budowania niepodległego bytu państwowego, co podkreśla również preambuła⁶. Warto

¹ Orędzie Rady Regencyjnej w przedmiocie przekazania naczelnego dowództwa wojsk polskich brygadierowi Józefowi Piłsudskiemu, Dz.U. 1918, nr 17, poz. 38.

² Dekret Naczelnika Państwa o najwyższej władzy reprezentacyjnej Republiki Polskiej, Dz.U. 1918, nr 17, poz. 41.

³ Dekret o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego, Dz.U. 1918, nr 18, poz. 46.

⁴ A. Ajnenkiel, *Historia Sejmu Polskiego*, t. II, cz. II: *II Rzeczypospolita*, Warszawa 1989, s. 17.

⁵ *Ibidem*, s. 120–124.

⁶ Brzmi ona następująco: „My, Naród Polski, dziękując Opatrzności za wyzwolenie nas z półtorawiekowej niewoli, wspominając z wdzięcznością męstwo i wytrwałość ofiarnej walki pokoleń, które najlepsze wysiłki swoje sprawie niepodległości bez przerwy poświęcały, nawiązując do świetnej tradycji wiekopomnej Konstytucji 3-go Maja – dobro całej, zjednoczonej i niepodległej Matki-Ojczyzny mając na oku, a pragnąc Jej byt niepodległy, potęgę i bezpieczeństwo oraz ład społeczny utwierdzić na wieki i w wieki na wieki i w wieki, pragnąc zarazem zapewnić rozwój wszystkich Jej sił moralnych i materialnych dla dobra całej odradzającej się ludzkości, wszystkim obywatelom Rzeczypospolitej równość, a pracy poszanowanie, należne prawa

nadmienić, że po wejściu w życie ustawy zasadniczej, czasowo obowiązywała także ustawa przechodnia o konstytucji, której głównym zadaniem było regulowanie właściwości i organizacja władzy państwowej na każdym szczeblu w okresie przejściowym⁷.

Konstytucja z 17 marca 1921 r. stanowiła pierwszą w Polsce, nowoczesną ustawę zasadniczą. Wprowadzała egalitarny ustrój republiki demokratycznej o parlamentarno-gabinetowym systemie rządów. Władzę zwierzchnią przyznawała Narodowi, który sprawował ją za pośrednictwem organów, opartych na monteskiuszowskiej koncepcji trójpodziału władz. Organami władzy w zakresie legislatywy były Sejm i Senat, w zakresie władzy wykonawczej — Prezydent Rzeczypospolitej łącznie z odpowiedzialnymi ministrami, w zakresie wymiaru sprawiedliwości — niezawisłe Sądy. Przyjęta w polskiej Konstytucji z 1921 r. koncepcja jednoosobowej głowy państwa generowała liczne problemy, z którymi musiał zmierzyć się ówczesny prawodawca. Jednym z nich była konieczność określenia instytucji zastępstwa prezydenta w okresie tymczasowej niemożności sprawowania lub wakowania urzędu. Trafnie podkreśla Grzegorz Pastuszko, że: „konieczność ukształtowania w tej mierze stosownych rozwiązań prawnych wynikała z uzasadnionego założenia, iż niewykonywanie funkcji prezydenta mogłoby wywołać zakłócenia, a nawet paraliż, działania mechanizmu władzy państwowej”⁸.

W trakcie prac Konstytuanty rozważano katalog podmiotów, które mogłyby otrzymać prawo do zastępowania prezydenta, w sytuacji gdy głowa państwa nie będzie mogła trwale lub przejściowo sprawować swojego urzędu. Dyskusja zasadniczo opierała się na tym, kto ma otrzymać takie kompetencje. W trakcie debaty zgłaszane były różne stanowiska⁹. W jednej z propozycji sugerowano aby zastępowanie prezydenta złożyć w rzecz szczególnej instytucji – tzw. Rady Trzech, składającej się z Marszałka Sejmu, prezesa Rady Ministrów i pierwszego prezesa Sądu Najwyższego¹⁰. Inna propozycja postulowała powołanie urzędu wiceprezydenta, obieranego w ten sam sposób co głowa państwa.

Pod uwagę brano również zastępowanie prezydenta przez Marszałka Sejmu, Marszałka Senatu (przy ewentualnej dwuizbowości), Marszałków Seniorów, Premiera lub Prezesa Sądu Najwyższego. Ostateczna rozgrywka toczyła się pomiędzy marszałkami, a Prezesem SN¹¹. Finałnie zdecydowano się nie łączyć władzy

i szczególną opiekę Państwa zabezpieczyć – tę oto Ustawę Konstytucyjną na Sejmie Ustawodawczym Rzeczypospolitej Polskiej uchwalamy i stanowimy”.

⁷ Por. art. 1 i 2 Ustawy przechodniej z dnia 18 maja 1921 r. do Ustawy Konstytucyjnej z dnia 17 marca 1921 r. w sprawie czasowej organizacji władzy zwierzchniej Rzeczypospolitej, Dz.U. 1921, nr 44, poz. 268. Por. art. 1 i 2 tej Ustawy.

⁸ G. Pastuszko, *Instytucja zastępstwa Prezydenta RP w tradycji konstytucyjnej Polski międzywojennej i powojennej*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2012, nr 2, s. 253.

⁹ S. Starzyński, *Konstytucja państwa polskiego*, Lwów 1921, s. 38–39.

¹⁰ Z. Witkowski, *Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej 1921–1935*, Warszawa 1987, s. 50.

¹¹ *Stenogram z 56. posiedzenia Komisji Konstytucyjnej Sejmu R.P.* dostępny na stronie Biblioteki Sejmowej www.biblioteka.sejm.gov.pl [dostęp: 21.04.2019].

wykonawczej i sędowniczej, jako zbyt niebezpiecznego precedensu. Ostatecznie, kompromisowym rozwiązaniem przyjęto, aby głowę państwa zastępował przewodniczący izby niższej¹². Należy nadmienić, że przyjęte na gruncie konstytucji marcowej rozwiązanie miało charakter swoisty. Nie nawiązywało bowiem do wzorców francuskich (tam prezydenta zastępowała Rada Ministrów), na których, w głównej mierze, wzorowano się w trakcie prac nad ustawą zasadniczą¹³.

Ostatecznie, kwestie związane z zastępowaniem prezydenta zostały zawarte w art. 40–42 Konstytucji z 1921 r.¹⁴ Jak wspomniano powyżej kompetencje do zastępowania głowy państwa zostały przekazane na rzecz Marszałka Sejmu. Analizując treść normatywną zawartą w przepisach konstytucji można stwierdzić, że zastępstwo mogło mieć miejsce jedynie w wyjątkowych przypadkach, do których zaliczono: niemożność sprawowania urzędu przez prezydenta RP i opróżnienie urzędu w skutek śmierci, zrzeczenia się lub innej przyczyny.

Pierwszy przypadek określony w konstytucji jako niemożność sprawowania urzędu był pojęciem o charakterze nieostrym, w ramach którego mieścić się mogły różne okoliczności. Należy zaznaczyć, że niemożność sprawowania urzędu musiała wynikać z zaistnienia przeszkód mających charakter obiektywny, niezależny od woli prezydenta. Niemożność sprawowania urzędu mogła zatem zachodzić np. w sytuacji wystąpienia przyczyn o charakterze zdrowotnym¹⁵ (długotrwała choroba uniemożliwiająca pełnienie urzędu, choroba umysłowa). Ponadto mogła wynikać np. z czasowej nieobecności związanej z wyjazdem za granicę, czy popadnięcia w niewolę. Temporalny charakter okoliczności uniemożliwiających sprawowanie urzędu oznaczał, że w sytuacji ich ustania następowało przywrócenie głowy państwa do wykonywania konstytucyjnych obowiązków, jednakże tylko w sytuacji, gdy nie trwało dłużej niż trzy miesiące (o czym poniżej).

Druga okoliczność odnosiła się do opróżnienia urzędu prezydenckiego w przypadku zrzeczenia się urzędu, śmierci oraz z innej przyczyny (po raz kolejny prawodawca skorzystał z przesłanki wyrażonej przy użyciu zwrotu nieostrego). Należy zwrócić uwagę, że okoliczności te miały mieć charakter trwały, jednoznacznie wskazując na opróżnienie urzędu. Zostały one określone w sposób klarowny i niebudzący wątpliwości.

Artykuł 41 Konstytucji stanowił, że „w razie opróżnienia urzędu prezydenta, Marszałek Sejmu niezwłocznie zwoływał i przewodniczył Zgromadzeniu Narodowemu, którego celem było dokonanie wyboru prezydenta”. W razie gdy,

¹² W pełnym brzmieniu zapis ten brzmi: „Jeżeli Prezydent Rzeczypospolitej nie może sprawować urzędu, oraz w razie opróżnienia urzędu Prezydenta Rzeczypospolitej wskutek śmierci, zrzeczenia się lub innej przyczyny — zastępuje go Marszałek Sejmu”.

¹³ T. Ciświcki, *O naczelniku państwa i Prezydencie Rzeczypospolitej Polskiej: studjum prawnopolityczne*, Poznań 1922, s. 62–63.

¹⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r., Dz.U. 1921, nr 44, poz. 267.

¹⁵ P. Bielarczyk, *Skutki opróżnienia urzędu Prezydenta w polskich konstytucjach XX wieku*, „Zeszyty Prawnicze” 2011, z. 3, s. 64.

w chwili opróżnienia urzędu prezydenta Sejm i Senat były rozwiązane, Marszałek miał za zadanie zwołać nowe wybory do obu Izb parlamentu. Jednak, podobnie zresztą jak wicemarszałkowie, zachowywał on swój mandat do chwili ukonstytuowania się nowego parlamentu (art. 28 Konstytucji)¹⁶.

Na mocy Regulaminu Zgromadzenia Narodowego, w dniu zaprzysiężenia głowy Państwa to Marszałek Sejmu swoją osobą reprezentował powagę parlamentu i jako przewodniczący Zgromadzenia Narodowego przewodniczył jego posiedzeniu, prowadząc je oraz odbierając od elekta przewidzianą konstytucją przysięgę¹⁷. Artykuł ten stanowił, że: „w dniu i czasie przez siebie oznaczonym, Marszałek Sejmu lub w jego zastępstwie Marszałek Senatu ponownie zwoła Zgromadzenie Narodowe dla odebrania przysięgi od nowo wybranego Prezydenta Rzeczypospolitej według artykułu 54. Konstytucji”.

Należy zaznaczyć, że Marszałek Sejmu jako zastępca prezydenta dysponował pełnią konstytucyjnych kompetencji przysługujących głowie państwa¹⁸. Mógł on zatem czynić wszystko, co należało do właściwości prezydenta, a więc na przykład korzystać z prawa łaski. Intencją ustawodawcy konstytucyjnego było umożliwienie marszałkowi sejmu zastępowania prezydenta we wszystkich obowiązkach – w przeciwnym razie przepis mówiący o zastępowaniu prezydenta, niemożącego sprawować urzędu przez Marszałka Sejmu, pozbawiony byłby sensu¹⁹. Najważniejsze jednak, że konstytucja przewidywała taką możliwość prawną. Zupełnie inaczej mogła ułożyć się sytuacja, gdyby ta kwestia nie została uregulowana. Z przeanalizowanych zapisów wynika, że urząd Marszałka Sejmu miał być instytucją ponadpartyjną, która miała zapewnić ciągłość organom państwa w sytuacji nadzwyczajnej lub krytycznej, a on sam (Marszałek) swego rodzaju mężem zaufania.

W trakcie obowiązywania Konstytucji Marcowej, przepis dotyczący zastępowania prezydenta przez Marszałka Sejmu był zastosowany dwukrotnie. Po raz pierwszy miało to miejsce w grudniu 1922 r., ponownie zaś – w maju 1926 r.

2. Pełnienie obowiązków prezydenckich przez Macieja Rataja w grudniu 1922 r.

Pierwszym Prezydentem RP został wybrany dotychczasowy minister spraw zagranicznych Gabriel Narutowicz²⁰. Uroczystość zaprzysiężenia elekta odbyła

¹⁶ Zapis ten brzmi: „Mandaty Marszałka i jego zastępców trwają po rozwiązaniu Sejmu aż do ukonstytuowania się nowego Sejmu”.

¹⁷ Por. Art. 22 Ustawa o Regulaminie Zgromadzenia Narodowego z dnia 27 lipca 1922 r., Dz.U. 1922, nr 66, poz. 596).

¹⁸ G. Pastuszko, op. cit., s. 84.

¹⁹ P. Bielarczyk, op. cit., s. 65.

²⁰ Jego kandydatura na urząd prezydenta została zgłoszona przez PSL „Piast”.

się 11 grudnia w samo południe. Wtedy też złożył on przysięgę i objął swój urząd²¹. Wyboru głowy państwa dokonano na mocy art. 39 Konstytucji w związku z art. 28. Regulaminu Zgromadzenia Narodowego z dnia 27 lipca 1922 r. Na podstawie powyższych norm prawnych Marszałek Sejmu na dzień wyborów prezydenckich wyznaczył dzień 9 grudnia 1922 r.²² Prawo stanowiło bowiem, że: „Niezwłocznie, niepóźniej jednak niż 7 dni od ukonstytuowania się Sejmu i Senatu, na zaproszenie Marszałka nowego Sejmu zbierze się Zgromadzenie Narodowe w celu wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej”²³.

Dnia 16 grudnia 1922 r., a więc zaledwie po 5 dniach od zaprzysiężenia prezydent został zamordowany. Marszałek Sejmu otrzymał informację o tym wydarzeniu i śmierci G. Narutowicza będąc w budynku parlamentu. Natychmiast udał się do Prezydium Rady Ministrów, a zaraz potem na miejsce zbrodni. Kiedy upewnił się, że informacje są prawdziwe, z mocy prawa – na mocy art. 40 Konstytucji stał się pełniącym obowiązki Prezydenta Rzeczypospolitej i wydał w tej sprawie odpowiednie postanowienie²⁴. Stwierdził w nim m.in. że: „po zbrodni, w której zginął p. Prezydent Rzeczypospolitej przejmuje na mocy art. 40. ustawy konstytucyjnej, zgodnie z prawem obowiązki p. Prezydenta i będę je sprawował do czasu wyboru nowego Prezydenta. Moim celem najważniejszym jest zapewnienie ciągłości działania państwa i temu od tej chwili będą podporządkowane wszystkie moje działania”. Zaś w kolejnym artykule zapowiada, że: „wybory prezydenckie odbędą się tak szybko, jak pozwolą na to okoliczności i dobro państwa”²⁵.

Warto zasygnalizować, że zastana sytuacja była nadzwyczajna z dwóch powodów – poza zamordowaniem urzędującego prezydenta, a więc wakatem na tym stanowisku, także Rada Ministrów od dwóch dni pozostawała w stanie dymisji, bowiem 14 grudnia 1922 r. dymisję gabinetu złożył premier Julian Nowak.

²¹ Zgodnie z art. 54 Konstytucji przysięga ta ma następującą rotę: „Przysięgam Bogu Wszechmogącemu, w Trójcy Świętej Jedynemu, i ślubuję Tobie, Narodzie Polski, na urządzie Prezydenta Rzeczypospolitej, który obejmuję: praw Rzeczypospolitej, a przede wszystkim Ustawy Konstytucyjnej święcie przestrzegać i bronić; dobru powszechnemu Narodu ze wszystkich sił wiernie służyć; wszelkie zło i niebezpieczeństwo od Państwa czujnie odwracać; godności imienia polskiego strzec niezachwianie; sprawiedliwość względem wszystkich bez różnicy obywateli za pierwszą sobie mieć cnotę; obowiązkom urzędu i służby poświęcić się niepodzielnie. Tak mi dopomóż Bóg i Święta Syna Jego Męka. Amen”.

²² Stanowi on, że: „Pierwsze Zgromadzenie Narodowe dla wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej zwoła nowoobрани Marszałek Sejmu imiennymi zaproszeniami, obwieszczeniem w gazecie rządowej, natychmiast po ukonstytuowaniu się nowego Sejmu i Senatu w terminie siedmiodniowym”.

²³ Zob. art. 4. Ustawy przechodniej z dnia 18 maja 1921 r. do Ustawy Konstytucyjnej z dnia 17 marca 1921 r. w sprawie czasowej organizacji władzy zwierzchniej Rzeczypospolitej.

²⁴ Postanowienie Marszałka Sejmu RP z dnia 16 grudnia 1922 roku o przejściu obowiązków Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej dostępne na stronie Biblioteki Sejmowej www.biblioteka.sejm.gov.pl [dostęp: 25.04.2019].

²⁵ Ibidem, art. 2.

Państwo polskie w tamtej chwili było więc pozbawione właściwie dwóch elementów składowych władzy wykonawczej.

Specjalną naradę zwołano w związku z tym w Pałacu Radziwiłłowskim. Byli na niej obecni poza Ratajem, premier Julian Nowak, wszyscy ministrowie z wyjątkiem Antoniego Darowskiego, który eskortował zwłoki prezydenckie, a także Wojciech Trąpczyński – Marszałek Senatu, Marszałek Józef Piłsudski oraz Szef Sztabu Generalnego, gen. Władysław Sikorski²⁶. Józef Piłsudski domagał się dla siebie stanowiska premiera, ale po rozmowie z Ratajem ustąpił na rzecz W. Sikorskiego, za cenę objęcia po nim stanowiska Szefa Sztabu²⁷.

Jak pisze sam M. Rataj w swoim pamiętniku, że decyzję o nominacji dla byłego dowódcy V Armii podjął samodzielnie, bez niczyich nacisków, ścierając się na tym polu nawet z Komendantem²⁸.

Generał Sikorski objął w swoim gabinecie także tekę ministra spraw wewnętrznych. Nominacja dla nowego Prezesa Rady Ministrów oraz członków gabinetu została podpisana przez M. Rataja 16 grudnia 1922 r. około 22.00. W ten sposób uporządkowano chaos, uspokojono sytuację i przygotowano grunt do pracy w tej niespotykanej chwili.

Pierwszym pełnym dniem sprawowania przez Macieja Rataja był 17 grudnia 1922 r. Z uwagi na to, że w nocy zaczęły wzmagać się wystąpienia robotnicze, od samego rana prowadził on rozmowy z przedstawicielami PPS i PSL „Wyzwolenie”, którzy mieli wpływ w tym środowisku, aby postarali się uspokoić sytuację. Wieczorem złożył podpis pod rozporządzeniem wprowadzającym na terenie Warszawy stan wyjątkowy²⁹.

Tego samego dnia na wniosek M. Rataja odbyło się posiedzenie Konwentu Seniorów. Jego zadaniem było dążenie do nieprzedłużania sytuacji nadzwyczajnej dla kraju. Marszałek miał bowiem na uwadze porządek konstytucyjny i fakt jak najkrótszego pozostawiania Polski właściwie w „zawieszeniu”, pozbawionej władzy zwierzchniej. Ustalono na nim na 20 grudnia termin zwołania Zgromadzenia Narodowego w związku z art. 41 Konstytucji (aby wybrać nowego prezydenta). Podczas posiedzenia Maciej Rataj podnosił kwestię tego, aby elekt zyskał maksimum głosów polskich³⁰. Przede wszystkim chodziło w o to, aby uniknąć kolejnych niebezpiecznych sytuacji, mogących przybrać nieobliczalne skutki i rozmiary. Plan ten miał także za zadanie uspokoić prawicę, dla której liczyła się nade wszystko narodowość prezydenta.

²⁶ J. Pajewski, W. Łazuga, *Gabriel Narutowicz. Pierwszy Prezydent Rzeczypospolitej*, Warszawa 1993, s. 172.

²⁷ A. Garlicki, *Józef Piłsudski (1867–1935)*, Warszawa 2007, s. 469.

²⁸ M. Rataj, *Pamiętniki 1918–1927*, Warszawa 1965, s. 229.

²⁹ *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 grudnia 1922 r. w przedmiocie zarządzenia stanu wyjątkowego na obszarze stoł. m. Warszawy*, Dz.U. 1922, nr 110, poz. 1010, dostępne na stronie Biblioteki Sejmowej www.biblioteka.sejm.gov.pl [dostęp: 25.04.2019].

³⁰ A. Kołodziejczyk, op. cit., s. 120.

Część obecnych na posiedzeniu posłów prosiła o przeniesienie obrad Zgromadzenia do Krakowa, z powodu niepewnej sytuacji w stolicy³¹. Parlamentarzyści obawiali się ponownych wystąpień ulicznych, w trakcie, bądź zaraz po dokonaniu wyboru³². Słyszac te obiekcje M. Rataj oświadczył, iż tego dnia bierze całkowitą odpowiedzialność za bezpieczeństwo budynku Sejmu oraz posłów i senatorów³³. Ręczył za to swoim autorytetem, a nawet stanowiskiem. M. Rataj zdecydował się mimo wszystko na posiedzenie w Warszawie. Uzasadnił decyzję o pozostaniu na miejscu mówiąc, że w przeciwnym wypadku dałby społeczeństwu dowód na słabość i brak powagi państwa w tak ciężkiej chwili³⁴. Za wszelką cenę nie chciał dopuścić, aby parlamentarzyści ugięli się pod presją wydarzeń, skutkiem czego poza urzędem prezydenta, także parlament pozostałby sparaliżowany.

Posiedzenie Zgromadzenia Narodowego zostało zwołane w południe 20 grudnia 1922 roku. Wśród ewentualnych kandydatów, jako najbardziej prawdopodobnych i możliwych do zaakceptowania wymieniano samego Marszałka Sejmu, generała Władysława Sikorskiego oraz mającego ponownie poparcie Józefa Piłsudskiego – Stanisława Wojciechowskiego, byłego ministra spraw wewnętrznych w rządzie Ignacego Jana Paderewskiego. Jednak po wycofaniu się generała, „na placu boju” pozostał sam S. Wojciechowski.

Jego kontrkandydatem został zgłoszony przez prawnicę prof. Kazimierz Morawski, będący filologiem klasycznym oraz rektorem Uniwersytetu Jagiellońskiego i prezesem Polskiej Akademii Umiejętności. W takiej sytuacji dla dokonania wiążącego wyboru potrzebne było wyłącznie jedno głosowanie. Stanisław Wojciechowski uzyskał w nim 298 głosów, zaś prof. Kazimierz Morawski – 221³⁵. Tym razem wyniku wyborów nie oprotestowano. Powiadomiony o wyniku S. Wojciechowski przybył do Sejmu i złożył wymaganą konstytucyjną przysięgę³⁶. Chwilę potem Marszałek Sejmu przekazał mu swoje obowiązki i od tego momentu przestał być osobą zastępującą głowę Państwa.

Warto nadmienić, że 21 grudnia 1922 r. zebrało się żałobne posiedzenie Sejmu i Senatu poświęcone pamięci zamordowanego Gabriela Narutowicza³⁷.

³¹ Stenogram z posiedzenia Konwentu Seniorów Sejmu RP z dnia 17 grudnia 1922 r. dostępny na stronie Biblioteki Sejmowej www.biblioteka.sejm.gov.pl [dostęp: 24.04.2019].

³² Ibidem.

³³ W. Giełżyński, *Trzy momenty zwrotne w życiu Marszałka Rataja*, „Gazeta Ludowa” 1946, nr 146.

³⁴ M. Rataj, op. cit., s. 234–236.

³⁵ Protokół Zgromadzenia Narodowego dla wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 20 grudnia 1922 r., sygn. 21, k. 3, dostępny na stronie Archiwum Akt Nowych w Warszawie, www.aan.gov.pl [dostęp: 25.04.2019].

³⁶ Stenogram z posiedzenia Zgromadzenia Narodowego zwołanego w celu wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 20 grudnia 1922 r., dostępny na stronie Biblioteki Sejmowej www.biblioteka.sejm.gov.pl [dostęp: 25.04.2019].

³⁷ Podkreślił w nim, że choć historia Polski obfitowała w niejedno przewinienie jej obywateli, to jednak – mimo kilku prób nigdy nie doszło do królobójstwa. Stwierdził wówczas: „Czyn szał-

Przewodniczący posiedzeniu Maciej Rataj wygłosił godne i właściwe sytuacji przemówienie. Marszałek Sejmu wziął również udział w oficjalnych uroczystościach pogrzebowych zmarłego prezydenta zorganizowanych 22 grudnia 1922 r. – reprezentując na nich Sejm.

3. Sprawowanie obowiązków prezydenckich przez Macieja Rataja w maju 1926 r.

Marszałek Rataj nie popierał powierzenia misji utworzenia rządu Wincentemu Witosowi. Mając informacje o zamiarach prezydenta i słysząc pogłoski o ewentualnej akcji Piłsudskiego oraz przewidując zaognienie sytuacji po nominacji nowego premiera jakim miał być już po raz trzeci prezes PSL-u w trakcie rozmów z prezydentem stanowczo odradzał tę kandydaturę, wiedząc, że nie cieszy się on społecznym zaufaniem, a wielu pamięta mu jeszcze zachowanie z grudnia 1922 r. Rataj był zwolennikiem powołania gabinetu pozaparlamentarnego, choć raczej na nie było to szansy.

Marszałek Sejmu wyraził najwyższą dezaprobatę wywiadem Witosy w „Nowym Kurierze Polskim”, w którym to ewidentnie atakował i prowokował on Marszałka Piłsudskiego. Wezwanemu na rozmowę prezesowi PSL-u, uczynił szereg wymówek, które zapisał w swoim Pamiętniku, mówił: „Zrywa pan z przeszłością i parlamentaryzmem, daje pan przykład z którego inni korzystają. Czy „Piast” zrewidował swój program?”³⁸ W dalszej części zapisków można odnieść wrażenie, że oceniał on posunięcia Witosy, jako dążenie do przewrotu faszystowskiego, przez siły skupione wokół koalicji Chjeno-Piasta.

Wbrew stanowisku Kancelarii Prezydenta a przede wszystkim usiłował zmusić stronę rządową do wysłuchania argumentów Piłsudskiego, z którym chciał negocjować, aby uniknąć rozlewu krwi. Rataj do ostatniej chwili pragnął merytorycznych negocjacji licząc na ustępstwa z obu stron. Niejednokrotnie był gotów użyć swojego autorytetu wraz z piastowanym stanowiskiem. Nie posłuchano go i postawiono na rozwiązanie siłowe. Skutki tej decyzji łatwo było przewidzieć.

W dniach od 12 do 15 maja 1926 r. Józef Piłsudski, na czele oddanych sobie żołnierzy dokonał zbrojnego zamachu stanu, stanął przeciwko legalnym władzom – premierowi Wincentemu Witosowi oraz prezydentowi Stanisławowi Wojciechowskiemu i po złożeniu przez nich dymisji przejął władzę w kraju.

leńca wyrósł na tle nadmiernie wybujałych walk politycznych, co jest prośbę Państwa, tym tragiczniejsze, że Narutowicz za swój najważniejszy cel uznał łagodzenie tych walk i wprężenie wszystkich obywateli dobrej woli do pracy dla Państwa”. Cytat za: Uczczenie pamięci prezydenta Narutowicza przez Sejm i Senat dnia 21 grudnia 1922 r. Stenogram dostępny na stronie Biblioteki Sejmowej www.biblioteka.sejm.gov.pl [dostęp: 25.04.2019 r.].

³⁸ M. Rataj, op. cit., s. 303.

Powiadomiony o poddaniu się sił rządowych Marszałek Sejmu, w towarzystwie ppłk. Józefa Becka udał się najpierw do Józefa Piłsudskiego, który urzędował w Komendzie Miasta, a zaraz potem do pałacu w Wilanowie, gdzie przebywali prezydent i premier. Tam też przyjął rezygnację Stanisława Wojciechowskiego z urzędu oraz prośbę Wincentego Witosa o dymisję jego gabinetu. Były one datowane na dzień 14 maja, ale zostały zaakceptowane przez Macieja Rataja już po północy i wówczas nabrały mocy obowiązującej.

W krótkim przemówieniu stwierdził wówczas: „Obejmując tymczasowo obowiązki uprawnienia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej i tym samym zwierzchnią władzę nad wojskiem po porozumieniu z Marszałkiem Piłsudskim nakazuje zawieszenie broni walczącym stronom. Wszelkie działania wojenne mają zostać przerwane”³⁹. Pierwszą decyzją po objęciu stanowiska pełniącego obowiązki Prezydenta RP, było wydanie rozkazu o zawieszeniu broni, co miało bardzo znamiennej wymowę. Starał się on bowiem za wszelką cenę nie dopuścić do wyjścia działań wojskowych poza obręb miasta stołecznego, co groziło nieobliczalnością skutków. Jego starania prowadziły do jak najszybszej naturalnej pacyfikacji napięcia.

Marszałek Sejmu chciał rozpocząć urzędowanie od spotkania z Józefem Piłsudskim i w tym celu pojechał do Komendy Miasta, gdzie ten zorganizował swoją kwaterę. Do rozmowy jednak nie doszło, ponieważ Komendant już spał. Wobec tego M. Rataj powrócił do budynku Sejmu i tam samodzielnie przygotowywał koncepcję oraz skład nowego rządu. Nad ranem w jego osobistym gabinecie doszło do spotkania z przedstawicielami tych klubów parlamentarnych, którym bliska była idea powołania gabinetu jedności narodowej. W zamyśle M. Rataja kandydatem na premiera miał być Jan Dębski – poseł PSL „Piast”⁴⁰. Według innych, ale niepewnych informacji jeszcze 15 maja miał się on spotkać z Kazimierzem Bartlem i w osobistej rozmowie powiedzieć mu, że mimo łączącej ich przyjaźni nie dopuści do utworzenia przez niego rządu.

We wczesnych godzinach rannych 15 maja, Marszałek Sejmu wydał oświadczenie prasowe, w którym stwierdził: „Zdecydowałem się dymisję rządu przyjąć. W najbliższych godzinach zostanie zmontowany nowy rząd. Teraz czekam na przybycie marszałka Piłsudskiego”⁴¹. Około 8:30 Józef Piłsudski przybył do gmachu sejmowego. Po rozmowie z Komendantem Maciej Rataj został zmuszony do wycofania się z pomysłu rządu pozaparlamentarnego. Zgodnie z ustaleniami, nowym premierem miał zostać mianowany profesor Kazimierz Bartel. Gabinet miał pełnić swoją funkcję do czasu zwołania Zgromadzenia Narodowego.

Tego samego dnia, pełniący zastępczo obowiązki Prezydenta Marszałek Sejmu podpisał kontrasygnowane przez nowego premiera i Józefa Piłsudskiego zarządzenie, którego treść brzmi następująco: „Jako pełniący zastępczo władzę

³⁹ Ibidem, s. 321

⁴⁰ A. Kołodziejczyk, op. cit., s. 147.

⁴¹ A. Próchnik, *Pierwsze piętnastolecie Polski niepodległej*, Warszawa 1983, s. 192–193.

Prezydenta RP 1) zarządzam utrzymanie zawieszenia wszelkich działań nieprzyjaznych wojsk 2) zakazuję wznowienia jakichkolwiek działań nieprzyjaznych wojskowych bez mojego zezwolenia 3) pozostawiam ministrowi spraw wojskowych dalsze zarządzenia dla zlikwidowania obecnego stanu rzeczy”⁴².

W drugim tego dnia oświadczeniu skierowanym do prasy Marszałek Sejmu oświadczył: „Znana jest Panom sytuacja, którą zastałem, obejmując dziś o godzinie 3 w nocy zastępczo funkcję Prezydenta Rzeczypospolitej. Uważam za swój obowiązek skierowanie, o ile możliwości jak najprędzej sytuacji na normalne prawne tory. Musiałem przytem liczyć się z odziedziczoną sytuacją. Mam głębokie przekonanie, że wszystkie czynniki dołożą starań, by pacyfikacja stosunków nastąpiła jak najprędzej Zgromadzenie Narodowe zwołam jak najszybciej”⁴³.

17 maja 1926 r. w warszawskim kościele garnizonowym odbyły się uroczystości pogrzebowe poległych w trakcie walk na ulicach miasta – zarówno wojskowych jak i cywilnych⁴⁴. Brał w nich udział także Marszałek Sejmu, jako przedstawiciel najwyższych władz państwowych, jednocześnie pełniący obowiązki zwierzchnika sił zbrojnych. Było to jego jedyne publiczne wystąpienie w czasie pełnienia zastępczo funkcji prezydenta. Nie wiadomo jednak dlaczego nie wygłosił wówczas okolicznościowego przemówienia. W mojej opinii możliwe są tu dwa powody – albo nie uzyskał zgody generała Gustawa Orlicz-Dreszera, albo sam postanowił uszanować powagę chwili i w związku z tym nie zabierać głosu. Zwłaszcza, że wypowiadając się publicznie, musiałby opowiedzieć się po którejś ze stron.

Ważną, aczkolwiek nadmiernie krytykowaną częścią okresu sprawowania przez Macieja Rataja funkcji prezydenckich, były konsultacje z samym Józefem Piłsudskim. W tym kontekście znów pojawia się zarzut o zbyt mocne i częste uleganie pozycji Komendanta, co może nawet po części być zgodne z prawdą, lecz wynikiłe wówczas realia polityczne wówczas nie dawały w tym zakresie zbyt dużego pola do manewru. Konsultacje i rozmowy z sanacją były niezbędne, a nawet konieczne.

21 maja 1926 r. Maciej Rataj podjął decyzję o zwołaniu na podstawie art. 40. konstytucji Zgromadzenia Narodowego w celu wyboru kolejnego prezydenta. Zgodnie z zarządzeniem Marszałka Sejmu posiedzenie rozpoczęło się 31 maja o godzinie 10:00⁴⁵. Powszechnie spodziewano się, że wakujący urząd obejmie Józef Piłsudski. O oznaczonej porze Marszałek Sejmu, przewodniczący Zgroma-

⁴² Zarządzenie Marszałka Sejmu pełniącego zastępczo urząd Prezydenta RP z dnia 15 maja 1926 roku dostępne na stronie Biblioteki Sejmowej www.biblioteka.sejm.gov.pl [dostęp: 26.04.2019].

⁴³ Cytat za *Gazetą Warszawską Poranną* z 15 maja 1926 r. (reprint w posiadaniu autora).

⁴⁴ Informacja pochodzi z *Kuriera Warszawskiego* z 18 maja 1926 r. (reprint w posiadaniu autora).

⁴⁵ Zarządzenie Marszałka Sejmu o terminie zwołania Zgromadzenia Narodowego w celu wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 maja 1926 r. dostępne na stronie Biblioteki Sejmowej www.biblioteka.sejm.gov.pl [dostęp: 26.04.2019].

dzenia Narodowego, otworzył jego obrady. Odczytał rotę przysięgi, a w jego obecności posłowie i senatorowie złożyli wymagane prawem ślubowanie. Kolejnym punktem w porządku posiedzenia było zgłaszanie kandydatur na urząd prezydencki. Jako pierwszy na mównicę wkroczył poseł Polskiej Partii Socjalistycznej Zygmunt Marek zgłaszając na to stanowisko byłego Naczelnika Państwa⁴⁶. W odpowiedzi posłowie Stanisław Głąbiński i Edward Dubanowicz wnieśli pod głosowanie kandydaturę wojewody poznańskiego Adolfa Bnińskiego.

Rozstrzygnięcie przyniosło już pierwsze głosowanie. Wzięło w nim udział 546 członków Zgromadzenia Narodowego. Oddano 485 głosów ważnych, zaś nieważnych – 61⁴⁷. W tej sytuacji większość bezwzględna do uzyskania elekcji wynosiła 243 „kartki”. Komendant otrzymał 292 głosy elektorskie, zaś jego kontrkandydat – 193. Wobec powyższego, prezydentem został wybrany Józef Piłsudski. Elekt odmówił jednak przyjęcia godności, powołując się na słabe uprawnienia prezydenta i przewagę Sejmu w podejmowaniu najważniejszych decyzji w sprawach państwa. Szerzej swoje motywy wyłożył on w specjalnym liście adresowanym do Marszałka Sejmu⁴⁸. Wobec tego, Maciej Rataj podjął decyzję o ponownym posiedzeniu Zgromadzenia w dniu następnym o tej samej porze.

Wieczorem, na zaproszenie J. Piłsudskiego udał się na spotkanie z nim. Tam, jak sam wspomina w Pamiętnikach, otrzymał listę kandydatów, z którymi Marszałek jest gotów współpracować. Na kartce znajdowały się nazwiska księcia Zdzisława Lubomirskiego, profesora Mariana Zdziechowskiego, Artura Śliwińskiego, a także profesora Ignacego Mościckiego⁴⁹. 1 czerwca rano Kazimierz Bartel przedstawił Marszałkowi Sejmu kandydaturę byłego rektora Politechniki Lwowskiej, jako osobę popieraną przez Komendanta.

Zwołane posiedzenie rozpoczęło się z lekkim opóźnieniem. Po identycznych jak w dniu poprzednim czynnościach wstępnych przystąpiono do zgłaszania kandydatów. O urząd ubiegali się teraz Zygmunt Marek z PPS, ponownie Adolf Bniński, (tym razem zgłoszony przez Związek Ludowo-Narodowy), a także kandydat bezpartyjny Ignacy Mościcki, przedstawiony przez Klub Pracy⁵⁰. W pierw-

⁴⁶ Stenogram z posiedzenia Zgromadzenia Narodowego zwołanego w celu wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 31 maja 1926 roku dostępny na stronie Biblioteki Sejmowej www.biblioteka.sejm.gov.pl [dostęp: 26.04.2019].

⁴⁷ Protokół Zgromadzenia Narodowego dla wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 31 maja 1926 roku, dostępny na stronie Biblioteki Sejmowej www.biblioteka.sejm.gov.pl [dostęp: 26.04.2019].

⁴⁸ J. Piłsudski napisał w nim m.in. „Nie mogę także nie stwierdzić, że nie potrafię żyć bez pracy bezpośredniej, gdy istniejąca Konstytucja od Prezydenta taką właśnie pracę odsuwa i oddala. Musiałbym się ustawicznie męczyć i łamać. Inny charakter jest do tego potrzebny”, za: S. Sierpowski (red.), *Źródła i materiały do nauczania historii*, wyd. I, Warszawa 1998, s. 228–229.

⁴⁹ M. Rataj, op. cit., s. 372.

⁵⁰ Stenogram z posiedzenia Zgromadzenia Narodowego z dn. 1 czerwca 1926 roku zwołanego w celu wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej dostępny na stronie Biblioteki Sejmowej www.biblioteka.sejm.gov.pl [dostęp: 26.04.2019].

szym głosowaniu uczestniczyło 545 członków Zgromadzenia Narodowego. Wobec 63 głosów nieważnych, aby zostać wybranym, należało zdobyć ich 242. Po podliczeniu głosów okazało się, że żaden z kandydatów nie zdobył wymaganej większości. I. Mościcki dostał ich 215, Z. Marek – 56, zaś A. Bniński – 211⁵¹. Po krótkiej przerwie zarządzono ponowne głosowanie, a z wyścigu wycofano posła Zygmunta Marka. Gdy podliczono głosy, okazało się, że Ignacy Mościcki otrzymał ich 281, a poseł Adolf Bniński – 200⁵². Wobec takiego rozstrzygnięcia, trzecim prezydentem Rzeczypospolitej Polskiej został profesor Ignacy Mościcki.

Uzgodniono, iż zaprzysiężenie nowo wybranego prezydenta odbędzie się 4 czerwca 1926 r. W chwili stwierdzenia złożenia przysięgi prezydenckiej wymaganej na mocy konstytucji Marszałek Sejmu przestawał zastępczo pełnić obowiązki głowy państwa i tracił związane z tym stanowiskiem uprawnienia⁵³.

Podsumowanie

Podsumowując, należy zauważyć, że po zaprzysiężeniu nowego prezydenta kończył się dla Macieja Rataja okres wytężonej pracy na rzecz zachowania ciągłości władzy państwowej. Jego rządu wynikały wprost z ustawy – z mocy samego prawa. Wobec nadzwyczajnej i wyjątkowej sytuacji (śmierć prezydenta i zamach stanu) należało zapewnić – na tyle na ile było to możliwe w miarę bezproblemowe funkcjonowanie najważniejszych urzędów i instytucji. Za każdym razem (w 1922 i 1926 roku) przejście obowiązków i kompetencji prezydenckich nastąpiło właściwie błyskawicznie. W ten sposób najważniejszy urząd w państwie pozostawał nieobsadzony przez bardzo krótki czas.

Przepisy konstytucji określające ustrój polityczny kraju, tworzyły ramy, w których toczył się proces kształtowania i wykonywania władzy w państwie przez uprawnione do tego podmioty⁵⁴. Nikt nie kwestionował sposobu przejścia władzy, choć właściwie, z powodu tego, że odbywało się to dość szybko było to możliwe. Ustawa zasadnicza w sposób jasny i klarowny określiła na jakich zasadach ma nastąpić przekazanie lub przejście obowiązków prezydenta. Jediną uprawnioną do tego osobą był właśnie Marszałek Sejmu. Jego najważniejszymi było zachowanie ciągłości władzy państwowej i zaprowadzenie w kraju spokoju.

⁵¹ Protokół Zgromadzenia Narodowego dla wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 1 czerwca 1926 roku dostępny na stronie Biblioteki Sejmowej www.biblioteka.sejm.gov.pl [dostęp: 26.04.2019].

⁵² Ibidem.

⁵³ Protokół Zgromadzenia Narodowego dla zaprzysiężenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 4 czerwca 1926 roku dostępny na stronie Biblioteki Sejmowej www.biblioteka.sejm.gov.pl [dostęp: 26.04.2019 r.].

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 1993, s. 487.

Musiał on przede wszystkim powołać rząd i przeprowadzić wybory prezydenckie, gdyż tego wymagała od niego litera konstytucji. Tak się złożyło, że wakujący urząd zgodnie z prawem objęła ponownie ta sama osoba. Był to już polityk sprawdzony w sytuacji nadzwyczajnej, a przede wszystkim osoba o niezaprzeczalnym autorytecie, o którym przekonane były wszystkie strony ówczesnego polskiego życia politycznego.

Należy wyraźnie zaznaczyć, że Maciej Rataj nigdy ofiarowanych mu nadzwyczajnych uprawnień nie nadużył. Zawsze działał w interesie państwa jako dobra nadrzędnego wobec pozostałych. Wykonywał działania, które były konieczne dla normalnego trybu pracy państwa. Podsumowując, można stwierdzić, instytucja prezydenta pozostawała „zwornikiem”, który jednoczył skłócony naród oraz polityków. Jego wybór kończy okres przejściowy i wypełnia pustkę konstytucyjną, która zawsze bywa dla kraju niebezpieczna. W tych trudnych dniach okazało się, że drugie pod względem konstytucyjnego prymatu stanowisko w państwie sprawowała odpowiednia osoba.

W zakończeniu można więc sformułować na tej podstawie wnioski końcowe: Marszałek Sejmu w sytuacji opisanej w Konstytucji tymczasowo przejmował obowiązki prezydenta na mocy art. 40. Następowало to w momencie śmierci Głowy Państwa, zrzeczenia się przez niego urzędu czy niemożności jej sprawowania z jakichś powodów. Do najważniejszych zadań Marszałka Sejmu w tym czasie należało zapewnienie ciągłości władzy państwowej, swobody działania pozostałych organów władzy wykonawczej, ustawodawczej i sądowniczej, bieżąca praca administracyjna oraz jak najszybsze zorganizowanie kolejnych wyborów prezydenckich.

Rola Marszałka Sejmu w dobie rządów parlamentarnych w Polsce i rozdrobnienia Sejmu na wiele frakcji polegała przede wszystkim na umiejętności szukania konsensusu ze wszystkimi kołami czy klubami oraz na kierowaniu życiem Izby w sposób zdecydowany, pewny i niezależny. Nie mógł pozwolić sobie na anarchię w tym względzie, bo to on odpowiadał za Sejm w obrazie opinii społecznej, a także przed pozostałymi przedstawicielami władzy wykonawczej.

Marszałek Sejmu musiał być w tym znaczeniu i roli instytucją ponadpartyjną, swoistego rodzaju mężem zaufania, zdolnym rozstrzygać wszelkie pojawiające się konflikty czy nieporozumienia. Niezbędne były tu więc autorytet i umiejętność warzenia dóbr. Konieczne było również odpowiednie wykształcenie, pozycja i ogłada osobista. Funkcje Marszałka Sejmu miały charakter zarządczy i reprezentacyjny. Do jego zadań należało godne reprezentowanie Izby i sprawne prowadzenie jej obrad, a także niwelowanie negatywnej opinii o Sejmie w przestrzeni publicznej.

Maciej Rataj pełnił funkcję właściwie i bardzo poprawnie. Nie zauważyłem w jego postępowaniu żadnych poważniejszych uchybień. W tym czasie zależało mu na wewnętrznym spokoju i możliwości jak najkrótszym okresie trwania sytuacji nadzwyczajnej dla kraju. Jego działania w omawianym okresie w większo-

ści były pozytywnie odbierane przez ówczesne elity polityczne i opinie społeczną. Zdaniem wielu był idealną osobą na tym stanowisku.

Bibliografia

Literatura

- Ajnenkiel A., *Historia Sejmu Polskiego*, t. II, cz. II: *II Rzeczypospolita*, Warszawa 1989.
- Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 1993.
- Bielarczyk P., *Skutki opróżnienia urzędu Prezydenta w polskich konstytucjach XX wieku*, „Zeszyty Prawnicze” 2011, z. 3.
- Car S., *Z zagadnień konstytucyjnych Polski. Istota i zakres władzy Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1924.
- Ciświcki T., *O naczelniku państwa i Prezydencie Rzeczypospolitej Polskiej: studjum prawno-polityczne*, Poznań 1922.
- Garlicki A., *Józef Piłsudski (1867–1935)*, Warszawa 2007.
- Giełżyński W., *Trzy momenty zwrotne w życiu Marszałka Rataja*, „Gazeta Ludowa” 1946, nr 146.
- Jaworski W.L., *Konstytucja z dnia 17 marca 1921. Prawo polityczne od 2 października 1919 do 4 lipca 1920*, Kraków 1921.
- Kołodziejczyk A., *Maciej Rataj (1884–1940)*, Warszawa 1991.
- Lato S., *Maciej Rataj we wspomnieniach współczesnych*, Warszawa 1984.
- Malinowski L., *Politycy Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939 (służba i życie prywatne)*, Toruń – Warszawa 1995.
- Pajewski J., Łazuga W., *Gabriel Narutowicz. Pierwszy Prezydent Rzeczypospolitej*, Warszawa 1993.
- Pastuszko G., *Marszałek Sejmu jako osoba wykonująca tymczasowo obowiązki prezydenta RP – dylematy konstytucyjne*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2011, nr 1.
- Pastuszko G., *Instytucja zastępstwa Prezydenta RP w tradycji konstytucyjnej Polski międzywojennej i powojennej*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2012 nr 2.
- Próchnik A., *Pierwsze piętnastolecie Polski niepodległej*, Warszawa 1983.
- Rataj M., *Pamiętniki 1918–1927*, Warszawa 1965.
- Roszkowski W., *Historia Polski 1914–2001*, Warszawa 2003.
- Rozmaryn S., *Polskie prawo państwowe*, Warszawa 1957.
- Sierpowski S. (red.), *Źródła i materiały do nauczania historii*, wyd. I, Warszawa 1998.
- Starzyński S., *Konstytucja państwa polskiego*, Lwów 1921.
- Witkowski Z., *Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej 1921–1935*.

Zieliński T., *Pogrzeb ofiar wypadków majowych*, „Kurier Warszawski” z 18 maja 1926 r. (reprint w posiadaniu autora).

Ziemiński K., *Rezygnacja Prezydenta Wojciechowskiego*, „Gazeta Warszawska Poranna” z 15 maja 1926 r. (reprint w posiadaniu autora).

Akty normatywne i inne źródła

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r., Dz.U. 1921, nr 44, poz. 267.

Orędzie Rady Regencyjnej w przedmiocie przekazania naczelnego dowództwa wojsk polskich brygadierowi Józefowi Piłsudskiemu, Dz.U. 1918, nr 17, poz. 38.

Dekret Naczelnika Państwa o najwyższej władzy reprezentacyjnej Republiki Polskiej, Dz.U. 1918, nr 17, poz. 41.

Dekret o ordynacji wyborczej do Sejmu Ustawodawczego, Dz.U. 1918, nr 18, poz. 46.

Ustawa przechodnia z dnia 18 maja 1921 r. do Ustawy Konstytucyjnej z dnia 17 marca 1921 r. w sprawie czasowej organizacji władzy zwierzchniej Rzeczypospolitej, Dz.U. 1921 nr 44 poz. 268.

Ustawa o Regulaminie Zgromadzenia Narodowego z dnia 27 lipca 1922 r., Dz.U. 1922, nr 66, poz. 596.

Stenogram z 56. posiedzenia Komisji Konstytucyjnej Sejmu R.P., www.biblioteka.sejm.gov.pl [dostęp: 21.04.2019].

Postanowienie Marszałka Sejmu RP z dnia 16 grudnia 1922 roku o przejęciu obowiązków Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, www.biblioteka.sejm.gov.pl [dostęp: 25.04.2019].

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 grudnia 1922 r. w przedmiocie zarządzenia stanu wyjątkowego na obszarze stoł. m. Warszawy, Dz.U. 1922, nr 110, poz. 1010.

Stenogram z posiedzenia Konwentu Seniorów Sejmu RP z dnia 17 grudnia 1922 r., www.biblioteka.sejm.gov.pl [dostęp: 24.04.2019].

Protokół Zgromadzenia Narodowego dla wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 20 grudnia 1922 r., www.biblioteka.sejm.gov.pl, [dostęp: 25.04.2019].

Stenogram z posiedzenia Zgromadzenia Narodowego z dn. 20 grudnia 1922 r. zwołanego w celu wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, www.biblioteka.sejm.gov.pl [dostęp: 25.04.2019].

Uczczenie pamięci prezydenta Narutowicza przez Sejm i Senat dnia 21 grudnia 1922 r., www.biblioteka.sejm.gov.pl [dostęp: 25.04.2019].

Zarządzenie Marszałka Sejmu pełniącego zastępczo urząd Prezydenta RP z dnia 15 maja 1926 roku, www.biblioteka.sejm.gov.pl [dostęp: 26.04.2019].

Zarządzenie Marszałka Sejmu o terminie zwołania Zgromadzenia Narodowego w celu wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej, www.biblioteka.sejm.gov.pl [dostęp: 26.04.2019].

Stenogram z posiedzenia Zgromadzenia Narodowego zwołanego w celu wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 31 maja 1926 roku, www.biblioteka.sejm.gov.pl [dostęp: 26.04.2019].

Protokół Zgromadzenia Narodowego dla wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 31 maja 1926 roku, www.biblioteka.sejm.gov.pl [dostęp: 26.04.2019].

Stenogram z posiedzenia Zgromadzenia Narodowego z dn. 1 czerwca 1926 roku zwołanego w celu wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, www.biblioteka.sejm.gov.pl [dostęp: 26.04.2019].

Protokół Zgromadzenia Narodowego dla wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 1 czerwca 1926 roku, www.biblioteka.sejm.gov.pl [dostęp: 26.04.2019].

Protokół Zgromadzenia Narodowego dla zaprzysiężenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 4 czerwca 1926 roku, www.biblioteka.sejm.gov.pl [dostęp: 26.04.2019].

Substitute the President of the Republic of Poland on the Basis of the March Constitution – Theory and Practice

Summary

In this thesis the author focuses on the figure of Maciej Rataj – the representative of the Polish People's Party and the long-term Marshal of the Sejm, who was the only person constitutionally performing duties of the President of Poland at the times of the Second Polish Republic. The main part of the thesis concentrates on showing the function, role and duties of the Sejm Marshal as a person who constitutionally acted as the President of Poland.

The author explains the necessity of constitutional existence of such a position and its essential importance for maintaining continuity of state power in the country's state of emergency. The biggest emphasis is put on indicating the manner and methods of performing the function of the Marshal of the Sejm who constitutionally acted as the President of Poland in December 1922 and in May 1926 r.

The decisions taken by Maciej Rataj are thoroughly analysed there. What is more, the author estimates their after-effects and examines their compliance with the law, their importance and purposefulness, and, primarily, their influence on the fastest possible normalisation of the country's political and social life. The author also checks whether the Marshal did not exceed his competences.

Keywords: Second Polish Republic, Constitution, Marshal of the Sejm, President, presidential elections, Maciej Rataj.